

klasszikus példája, és az OTKA nyelvészeti zsűrije bizony nagyon bölcsen döntött, amikor ennek a munkálatnak a támogatásáról határozott.

Irodalom:

- FNESz.⁴ = Kiss Lajos 1988. Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II. Negyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GERSTNER KÁROLY 2001a. Adalékok a családnevek és keresztnévek összefüggéséhez kisebbségi környezetben. Névtani Értesítő 23: 30–37.
- GERSTNER KÁROLY 2001b. Magyar és német földrajzi nevek Sopron környékén. In: Tanulmánykötet. Főszerk. Kovátsné dr. Németh Mária. Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar, Győr. 328–334.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2001. A nyelvjárási régiók. In: Magyar dialektológia. Szerk. Kiss Jenő. Osiris Kiadó, Budapest. 262–316.
- KÁLMÁN BÉLA 1973. A nevek világa. III. kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest.
- LADÓ JÁNOS–BÍRÓ ÁGNES 1999. Magyar utónévkönyv. Vince Kiadó, Budapest.
- MANHERZ, KARL 1977. Sprachgeographie und Sprachsoziologie der deutschen Mundarten in Westungarn. Budapest.
- MOLLAY KÁROLY 1982. Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Akadémiai Kiadó, Budapest.

GERSTNER KÁROLY

KERESŐ ÉS MUTATÓ

[CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (CD). Arcanum, 2002; ÖRDÖG FERENC: Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2002. 957 l.]

Száz éven keresztül a magyar középkor történész és nyelvész kutatói körében gyakran felhangzott az óhaj: bárcsak lenne CSÁNKIHOZ mutató! A „Csánki” ugyanis foglommá vált: a történelmi földrajzzal és történelmi névtannal foglalkozók számára csak GYÖRFFY GYÖRGY műve, az eddig 4 kötetben megjelent Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza állítható vele párhuzamba.

Most az Akadémiai Kiadó jóvoltából azonban kézben tarthatunk egy gyönyörű, kötése színében és anyagában a reprint kiadás köteteihez illeszkedő helynévmutató kötetet. Aki azonban megveszi ezt a mutatót, nemcsak ezt birtokolhatja: a kiadó a kötethez mellékletként kínálja CD-n a teljes Csánki alaplírást is. Sőt a CD kereső programjával pillanatok alatt hozzájutunk a teljes kiadványból az összes keresni kívánt névalakhoz. Nem túlzás ez? A semmi helyett hirtelen kettő is? Továbbá: ha a CD-ről bármely névalak azonnal kikereshető, nem felesleges-e a könyv alakú mutatókötet? Nem vált-e okafogyottá majd tíz év aprómunkája? Méltán vetődnek fel ezek a kérdések, de az is: van-e értelme a továbbiakban a kézi, hagyományos mutatók készítésének? Megéri-e ez a fáradságot?

Hogy e kérdésekre választ adhassunk, tegyünk néhány próbát!

A középkori leveleink (HEGEDŰS–PAPP 1991) 96. levelében olvashatjuk a következő helynevet: *Senna*. Nézzük meg ÖRDÖG mutatójában: megvan benne a névalak (743), és utal az Ung megyei Szennára. Helyben vagyunk, hiszen a Középkori leveleink is az Ung megyei Szennát jelöli. De a kutató fejében benne van egy másik Szenna is: a Somogy megyei. Megvan-e ez is a mutatóban? Fellapozva a **SZENNA** címszót, megtaláljuk mind a Somogy megyei, mind az Ung megyei előfordulásra utaló kötet- és lapszámot (776). Ha ezen felbuzdulva megnézzük a FNESz.-ben, hogy mi a név eredete, azt látjuk, hogy végső fokon a szlovákból eredő *széna* szavunkat kereshetjük benne. Van-e hasonló, etimonjában ugyanarra a közsőzra visszamenő helynevünk? – fordulunk az Ördög-mutatóhoz. Nem kell sokáig keresgelnünk, hiszen a **SZENNA** oldalszámán (776) további, hasonló eredetű neveket találunk: **SZÉNARÉV**, **SZÉNAMEZŐ**, **SZÉNÁS**, **SZÉNÁSFALU**, **SZÉNÁFÖLDJE**, **SZÉNÁSSZEG** stb. No de vannak-e a mai *Szena* névnek a 16. századi forrásban talált *Senna* alakjától különböző, eltérő alakváltozatai? Erre ÖRDÖG FERENC Csánki-mutatójából nem kapunk választ. A válaszhoz ki kell nyitnunk a CD-t, beütni a keresőprogramba a *Szena* alakot. A program pillanatok alatt kikeresi mindkét helység összes, akár a birtokosoknál, akár a helyeknél megtalálható előfordulását. Minket most, mivel az alakváltozatokat keressük, a helységek rész érdekel, s ott, rákattintva meg is találjuk a következőt: I. kötet/ Ungvármegye./ Helységek: Szenna. *Scynna*, *Zinna*, *Zenna*, *Senna*; illetve II. kötet/ Somogyvármegye./ Helységek: Szenna. *Zana*, *Zenna*. Az alakváltozatok kikereséséhez tehát az alaplához kell fordulnunk, a mutató csak az alakváltozatok felől utal a címsőzra, visszafelé nem. A különböző helyesírású és idejű, azonos helységhez tartozó névalakokat tehát az alaplú megadott helyén találjuk. A kutató számára fontos kérdés lehet az is, hogy az adott név milyen környezetben, összefüggésrendszerben található. Ehhez ismét az alaplúvet kell fellapozni, bár, ha CSÁNKIBAN valamely minősítés, értelmezés szerepelt, azt a mutató is közli pl. „Szénamező kaszáló”. Úgy tűnik, kérdéseink egy részének megválaszolásához elég a mutatókötetet fellapozni, más részéhez viszont elengedhetetlen az alaplú „fellapozása”.

Nézzük ÖRDÖG FERENC szándékát: hogyan, milyen tipográfiai eszközökkel teszi használhatóvá, informatívvá a Csánki-mutatót. A szerző részletes használati útmutatót ad a kötethez: a 9–14. lapokon magyarul, a 25–30. lapokon német nyelven olvashatjuk a helynévmutató használatához nélkülözhetetlen útbaigazításokat. Nem volt egyszerű dolog rendet vágni a hivatalos nevek, a névváltozatok, a névalakok (fő- és mellékalak) feltüntetése és utalózása tekintetében. ÖRDÖG FERENC e feladatot is kiválóan oldotta meg. Mutassuk meg a szerteágazó problematikát a *Szeleste* név példáján! Az első adat, amely a mutatóban ide tartozik, a **Szelesta**, álló félkövér szedésű alak, mely szedés azt jelzi, hogy ez az alak olvasati mellékalak, s utal a Vas megyei **SZELESTE** címsőzra. Ez utóbbi nevet ÖRDÖG félkövér nagybetűvel szedeti, s ebből azt tudhatjuk meg, hogy ez a címszó, és hogy az alaplúben is ez alatt találhatjuk az adatokat. A címsőzhoz tartozóan a mutatóban még zárójelben olvasható a (Felső-, Magyar-, Német-), s ez a történeti név jelzős változatait adja. Mivel az alakok a mutatóban betűrendben következnek, még a kevésbé tájékozott olvasó számára is nyilvánvaló, hogy azonos etimonhoz tartoznak a **SZELESTYA**, **SZELESTYE**, **SZELISTAFALVA**, **SZELISTYE** helységek is. Eközben találkozunk a dőlt félkövér szedésű *Szelistye*, *Szelistye-Almás és Szelistyora* utaló címszókkal, melyek a (Csánki korabeli) „mai” névalakot adják. A **SZELISTYE** utalásaiban olvasható Váradia^v arra utal, hogy az alaplúben ez mint vártartozék szerepel. Kinyitva a CD-változatot, meg is találjuk Váradia vár névcikkében, annak tartozékai kö-

zött. A mutatókötet tehát valójában – amint ezt ÖRDÖG FERENC is jelzi a bevezetőben – „összesítő (nyelvtörténeti) helynévtárnak is tekinthető” (9).

Összefoglalóan: ha a kutató egy nyelvi adatot talál valamely helységnévre, s érdekli, hogy ez a CSÁNKIban megvan-e, elég, ha az Ördög-mutatóra bízza magát. Ugyanígy, ha bárhol feltűnik egy mai vagy régi helységnév, s ismét az érdekel bennünket, hogy szerepel-e CSÁNKIban, ismét elegendő az Ördög-mutató fellapozása. Ha nevekkal dolgozik a kutató, s az érdekli, hogy – etimológiai és alaktani összefüggések alapján – hol és hány van az adott helységből: ismét csak maradéktalanul kielégít a mutató. Ha viszont egy név történeti, különböző idejű és helyesírású alakváltozatai érdekelnek, az alaplúhoz kell folyamodnunk. Ugyancsak az alaplúhoz kell fordulnunk akkor, ha a bővebb (szöveg)környezetre vagyunk kíváncsiak: ha pl. az érdekel, hogy az illető vártartozék vagy pusztá még milyen más falvakkal, helységekkel együtt tartozott ugyanahhoz az egységhez. Az elmondottakból következik, hogy az Ördög-mutató egyáltalán nem szükségtelen, de van még egy ok, ami miatt használata elkerülhetetlen. A CD-kiadásnak van ugyanis egy fogyatéka: megmutatja ugyan a kikeresett alakot, de nem árulja el, hogy az adat az alaplú melyik kötetének hányadik oldalán található. **L e h e t e t l e n** t e h á t h i v a t k o z n i r á. Emiatt az „Ördög-mutató” (úgyis így fogja hívni mindenki) nélkülözhetetlen azok számára, akik az alaplúvet csak CD-n birtokolják.

ÖRDÖG FERENC Csánki-mutatója talán egyik utolsó példája a számítógép előtti korok adatfeltárásának/-közlésének. Nem tartom valószínűnek, hogy közelesem bárki is vállalkoznék hasonló módon előállított adattárra, mutatóra. Örülünk tehát, hogy megvan, hiszen nem volt hiábavaló a sok fáradság. Az elkészült mű szervesen illeszkedik az „Ördög-művek” sorába: használni tud, mert pontos, mert megbízható. Isten éltesse a létrehozóját!

HEGEDÜS ATTILA